

Lo Shabbat che precede Pesach è chiamato Shabbat ha-gadol. Il Tur (Orach Chayim 430, fonte 1) spiega che il motivo è che il Pesach Mitzraym era stato preso il dieci del mese, come è scritto nella Toràh (Shemot 12, 3 fonte 2), e quell'anno il dieci era di Shabbat, visto che l'uscita dall'Egitto secondo il Seder 'olam[1] fu di giovedì. Quel giorno gli ebrei legarono gli animali da sacrificare alle zampe del loro letto. Il Meshekh Chokmàh (Shemot 12,3, fonte 3), da questa particolarità del qorban Pesach in Egitto, che non avrebbe poi contraddistinto i sacrifici successivi, impara che lo scopo era quello di educare il popolo ebraico alla disciplina.

Infatti con il caos provocato dalla guerra civile, se il popolo ebraico, desideroso di essere libero, avesse abbandonato l'Egitto, nessuno avrebbe detto alcunché, perché in quel momento c'erano problemi ben più importanti. Nonostante ciò, Moshèh impone di attendere il permesso da parte del Faraone per uscire dall'Egitto. Prishàh (Orach Chayim 430, fonte 4) ritiene che il fatto che fosse Shabbat fosse determinante, perché la legatura degli animali al letto, poiché i figli di Israele secondo il Midrash in Egitto rispettavano lo Shabbat, provocò la domanda degli egiziani, non sapendo che di shabbat era permesso fare alcuni tipi di nodi. Secondo il Bach (Orach Chayim 430, fonte 5) era indispensabile fissare questo giorno di Shabbat e non il dieci del mese, perché il 10 di Nissan il popolo ebraico avrebbe successivamente attraversato il Giordano entrando in Eretz Israel, come leggiamo nel libro di Yehoshua' (4,19), e, se avessero fissato il dieci come data, la avrebbero erroneamente attribuito alla commemorazione di quell'evento. Lo Ya'vetz (Mor uqtziah 430, fonte 6) ritiene invece che si è evitato il dieci, perché quel giorno sarebbe stato un giorno triste per via della morte di Miriam (come è riportato in Orach Chayim 580,2, fonte 7). Da'at Zeqenim miba'alè haTosafot (Shemot 12,3, fonte 8) scrive che quando i primogeniti egiziani seppero dagli ebrei quanto stava per avvenire, andarono dai loro genitori e dal Faraone per fare uscire i figli di Israele, ma ottennero un rifiuto, e per questo scatenarono una guerra civile in Egitto, che portò molti morti, e per questo è scritto "che colpisce l'Egitto con i loro primogeniti", nel senso che i primogeniti furono lo strumento per mezzo del quale l'Egitto venne colpito.

Secondo un altro Midrash, riportato sempre nel commento Da'at Zeqenim (fonte 9), gli egiziani, vedendo che volevano sacrificare le loro divinità, volevano uccidere gli ebrei, ed il Signore li salvò

miracolosamente, e da qui verrebbe il nome Shabbat ha-gadol, per via del grande miracolo. Shibolè ha-Leqet (cap. 205, fonte 10) spiega quale fosse il grande miracolo: il popolo infatti temeva fortemente che gli egiziani, vedendo che volevano sacrificare le loro divinità, avrebbero reagito, ma il belare degli animali stravolse gli egiziani, che iniziarono a stare male a tal punto da non danneggiare gli ebrei. Rav Ytzchaq Liberman di Benè Beraq (Chag ha-Pesach-Halakhot uminhagim, p. 94, fonte 11) riporta un'obiezione del Bach (Orach Chayim 430): perché gli egiziani erano così impressionati, tanto da digrignare i denti, se gli ebrei consumavano normalmente carne? Questa volta è differente, difatti secondo lo Zohar in questo caso alla shechitàh in basso corrisponde la shechitàh in alto, per via dell'inclusione del termine "et".

Questa shechitàh inoltre aveva un effetto anche per Israele, che adorava quelle divinità, e per questo coloro che digrignarono i denti non furono gli egiziani, ma gli ebrei, che shachtarono le loro divinità. L'Eliàh Rabbà (Orach Chayim 430,3, fonte 12) riporta altri due motivi per il nome: perché ci si dilunga a spiegare le halakhot di Pesach, o perché è il primo Shabbat in cui il popolo ebraico ha fatto delle mitzwot. Motivo ulteriore è che di Shabbat ha-gadol si legge come haftaràh l'ultimo capitolo del libro del profeta Malakhì, che preannuncia la venuta di Eliàh ha-navì, prima del giorno del Signore, grande e terribile (Abudarham). R. Shelomò Kluger in Chokhmat Shelomò (citato nella fonte 13) riporta un altro motivo: il nome vuole segnalarci che lo Shabbat è "gadol" in relazione a Yom Tov. Infatti la festività di nissan è il capodanno per i regalim, per cui designiamo il sabato precedente grande, per dirci che la qedushàh dello Shabbat è superiore rispetto a quella di Yom tov: se c'è un gadol, di conseguenza c'è un qatan, in questo caso Yom Tov, che è uno Shabbat qatan. Un altro motivo, riportato a nome di Benè Yssachar (fonte 14), è determinato dalla relazione fra Shabbat e Yom tov, infatti lo Shabbat è fisso e cade ogni sette giorni indipendentemente dall'intervento umano, mentre i mo'adim vengono fissati dagli uomini. Lo Shabbat pertanto è paragonabile ad un adulto (gadol) godendo di una sua indipendenza.

1) והטעם לפי שנעשה בו נס גדול שפסח מצרים מקחו בעשור כדכתיב בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום ה' כדאיתא בסדר עולם ונמצא שי' בחדש היה שבת ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו ושאלום המצריים למה זה לכם והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו והיו שניהם קהות על ששוחטין את אלהיהן ולא היו רשאים לומר להם דבר ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול

2) וְדַבְּרֵנוּ אֶל־כָּל־עַמֵּי־יִשְׂרָאֵל לְאִמְרָתְךָ בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ אֶת־שֵׁהוֹ לְבֵית־אָבִית־שֵׁהוֹ לְבַיִת (2)

3) בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית. זה מקחו בעשור, (ואין פסח דורות מקחו בעשור -) 3) מכילתא דפסחא פרשה ג). נראה בה עוד טעמים שפסח מצרים היה מקחו מבעשור, כי ההשגחה רצתה לעשותם גוי מצוין בנימוסיו, ויהיו ראויים להנהגה מסודרה ומתנהגת תחת גדוליה, ויוכלו לעצור בעד מאוי לבבם ורסן תאות נפשם, וינהגו במשטר חזק [דיסציפלין]. לכן כאשר ישתוקקו כולם להיות חפשי, וידע השם יתברך כי יעמדו בכורי מצרים מפני פחד דברי משה בשם ה' על נפשותיהם, ויבואו אל משה, וילחמו בעד נפשם עם חיל פרעה, וירבו חללים על פתח פלטין של פרעה, ואז כי ילכו, מי יעז לדבר נגדם? ובכל זה, כל זמן שלא ישמעו מפי משה ואהרן ללכת בהסכם פרעה, לא יזוזו ממקומם. וזה חינוך חזק לעצור ברוחם כעת הזאת, ויהיו ראויים להנהגה נימוסית מאושרה.

ונמצא שעשרה בחדש היה שבת וכו'. עיין בדרישה. ומהר"ר מרדכי יפה (לבוש סעיף א) כתב וזה לשונו ומה שתולין הנס 4) בשבת ולא ביום עשירי לחודש איזה יום שיהיה מפני שלא בא הנס אלא על ידי שמירת שבת שמפני שידעו המצריים שהיו ישראל שומרים השבת במצרים כדאיתא במדרש (שמות רבה א כח) היו מתמיהין שהיו מטפלין בשה בשבת ועל ידי כך שאלו אותם לכך קורין דוקא שבת הגדול עד כאן לשונו ואני שמעתי לפי שהיו יודעים שאסור לעשות קשר בשבת וראו אותם קושרים בכרעי מטתם לכך שאלו כי לא ידעו שיש חילוק בין קשר של קיימא ובין קשר שאינו של קיימא והשיבו כי מצות השם עליהם וכו' וא"כ היה עיקר הנס בשביל השבת לכך קורין דוקא שבת הגדול וק"ל

מה שתמהים העולם דאמאי יחסוהו לנס אל השבת ולא ליום העשירי בחודש כבר נאמרו בו דברים הרבה ואני קיבלתי 5) (משם ר' משה חריף) דהטעם הוא לפי שבעשור לחודש עלו מן הירדן (יהושע ד יט) ואם היו מייחסין הנס ליום העשירי והיו קוראין יום העשירי יום גדול היו טועים לומר שעל שם הנס שעלו מן הירדן נקרא גדול ולכך יחסו הדבר אל השבת לפי שידוע היה שעלייתם מן הירדן לא היתה בשבת

נראה שקראוהו לשבת זה שבת הגדול מפני הנס, ולא קראו לעשירי בניסן יום גדול, מפני שצפו ברה"ק שעתיד להקבע 6) יום תענית דמיתת מרים וכמ"ש במג"א [ס"ק א]. לכן קבעו זכרון הנס לדורות ביום ש"ק כדרך שאירע בפעם ראשון, ובשבת לא יארע תענית

בעשרה בו מתה מרים ונסתלק הבאר 7)

פסח מצרים מקחו בעשור הי' וכאשר ראו בכורי מצרים כן א"ל לישר' מה זאת לכם א"ל פסח הוא שיפסח המקום על 8) בתי בני ישראל במצרים ויהרוגו במצרים הבכור' אצל המצריים ואמרו להם שלחו ישראל כי אתם גורמים לנו למות ולא רצו והם הרגו בהם כמה וכמה והיינו דכתיב למכה מצרים בבכוריהם בכורי מצרים לא נאמר אלא מצרים בבכוריהם שהבכורות הכו עצמן

ועוד אתמר במדרש כי כשלקחו הפסח בעשור לחדש שבת היה שהרי קי"ל דפסח מצרים בחמישי בשבת כדכתיב במס' 9) שבת פ' ר"ע א"כ עשור שלו בשבת שלפניו וכשראו המצרים כשלוקחין הפסחים לשחוט נתקבצו עליהם להרגן כי יראתן של מצרים הי' בהמות ועשה להם הקדוש ברוך הוא נס וניצולו ולכך קרוי שבת הגדול מפני גדול הנס

ומקחו של פסח מצרים היה בעשור לחודש שלפני הפסח ופחדו ישראל ואמרו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא 10) יסקלנו אמר להם הקדוש ברוך הוא עתה תראו הפלא אשר אעשה וצוה להיות משמרת עד ארבעה עשר והיו הכבשים צועקים ומצרים היו שומעין ומיעיהן היו נחתכין והיו נידונין ביגונות לבם ולא הזיקו לישראל מאומה כי כולם נפלו בחולי רע ומר מפני הכעס

מה שכתב הטור שהיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלוהיהם הקשה הב"ח סי' ת"ל למה יהיו שיניהם קהות עכשיו 11) ביותר וכי לא היו המצריים יודעין שישראל שוחטין ואוכלין אילים וכבשים בכל יום ויום ונראה שישראל הודיעו למצריים שמצות השם עלינו לשחטו למטה כי בזה ישחט גם למעלה (זהר בא, לט) וזהו על ששחטו את אלהיהם ד"את" מרבה גם אלהיהם למעלה, ועוד משמע את אלהיהם של ישראל כי רובם של ישראל עבדו עבודה זרה וכדברי רז"ל מכילתא בא פר' יא משכו ידכם (שמות יב כא) מעבודה זרה - וקחו לכם צאן של מצוה, ועל כן היו שיניהם קהות כי עד עתה עבדו לו ועכשיו שוחטין את אלהיהם של עצמם למטה כי בזה ישחט למעלה

ובמעגלי צדק [שם] כתב טעם על שקוראין שבת הגדול, שמאריכין בו לדרוש הלכות פסח, וגם הפייטנים תקנו הלכות 12)

פסח בשבת זו. ועוד טעם לפי שהוא שבת ראשון שנכנסו בו למצוות

כתב רבי שלמה קלוגר בחכמת שלמה מה שקוראין שבת הגדול יש ליתן טעם חדש לפענ"ד דהנה קיי"ל יו"ט ושבת ב' (13) קדושות הן וקדושת שבת חמור מקדושת יו"ט וכיון דניסן ר"ה לרגלים ואמרו חז"ל בפ"ק דר"ה דרגל שבו היו ר"ה לרגלים ולכך קודם שהתחיל רגל הראשון קראו לפניו שבת הגדול לרמז שהוא גדול מיו"ט ובפרט כיון דאמרו חז"ל בפרק כלל גדול דגדול מכלל דאיכא קטן ויו"ט נמי איקרי שבת ולכך קראו לשבת דהוא שבת הגדול אבל יו"ט היו שבת קטן

עוד טעם מביא שם בבני יששכר עפ"י משארז"ל שבת קביעא וקיימא משא"כ מועדים בי"ד וע"כ קדושת שבת הוא כמו (14) הגדול שיכול לעמוד בעצמו משא"כ קדושת מעמידין אותן אחרים היינו ישראל ולפני הרגל הראשון נקרא שבת שלפניו שבת החילוק בין קדושת שבת לקדושת יו"ט

---

[1] Il Seder 'olam (detto anche Seder 'olam rabbà), pubblicato numerose volte, si occupa della cronologia da Adamo sino alla rivolta di Bar Kokhbà. Tradizionalmente risale al periodo dei Tannaim, ed è stato composto dal Tannà R. Yosè Ben Chalaftà. Secondo gli studiosi risale al massimo all'inizio del IX sec. Come spesso avviene la realtà è nel mezzo, nel senso che ad un nucleo originario, molto antico, sono state aggiunte delle parti. L'opera è infatti citata alcune volte nel Talmud, dove vengono notate delle contraddizioni con le opinioni di R. Yosè, giustificate dicendo che R. Yosè nel Seder 'olam ha riportato anche le opinioni che non condivideva. Molti rabbini e studiosi si sono interessati delle discrepanze rispetto alla cronologia universalmente accettata circa la distruzione dei due santuari. Infatti il Seder 'Olam riporta che il secondo tempio è rimasto per 420 anni, e sarebbe stato costruito quindi intorno al 350 A.E.V., e se è così la distruzione del primo tempio risalirebbe al 420 A.E.V., oltre 150 anni dopo rispetto a quanto sappiamo.